

שמעתא עמיקתא

גליון תרל"ט | פרשת בשלה | תשפ"ה | קהילת הניכי הישיבות | רמות ב' | ירושלים תובב"א

שמעתא אליבא דהלכתא

משיעורי הרה"ג הרב יוחנן בורגר שליט"א
מו"ק וראש בולל הוראה רמות

האם כתם באויר בכלל כתם על דבר שאינו מקבל טומאה

א. גזרת כתמים. ב. קלוטה כמי שהונחה. ג. לחומרא או אף לקולא. ד. כמי שהונחה בקרקע או כמנוח באויר. ה. אם הוי כנוגע. ו. איך קיייל בקלוטה כמי שהונחה. ז. אוחז הדבר בידו / קלוטה כמי שהונחה בתפילין. ח. עוד בהנייל. ט. אם אמרין לבדו. י. כתם באויר.

א. גזרת כתמים

מבואר בש"ס (טו: - נט:) דגזרו חכמים על ראייה ללא הרגשה. וכן נפסק בטשו"ע (יו"ד סי' קצ). ועיי"ש (טו: - נט:) שנקטו כרבי נחמיה (שם טו: - נט:) דס"ל שלא גזרו טומאת כתמים כשרואה על דבר שאינו מקבל טומאה. ופרשו התוס' (שם נח: - ד"ה כרבי) דהיינו טעמא דר"י כיון דחדבר שהכתם בו טהור, גם עליה לא גזרו טומאה. וכן הביא החו"י (ב"י סי' קח). והרשב"א (טו: - ד"ה אמה) כתיב בשם מורו הרב ז"ל לפי שלא גזרו אלא על דם שנמצא בדבר שראוי לטמאו מחמת ריעות דם דאשתכח בגויה ואגב הכי מטמינן גם אותה. והר"ן (טו: - נט:) כתיב כי היכן שמה שנמצא עליו הכתם טמא גזור כדי שלא יבאו לטהר הבוד, אבל כשנמצא בדבר שאינו מקבל טומאה לא גזרו עליה. והערוה"ש (אות ט) כתיב דכשגזרו חז"ל על הכתמים גזרו על טומאתה ועל טומאת הדבר שנמצא בו הכתם ולפיכך אמרו דאם נמצא הכתם על דבר שאינו מקבל טומאה כיון דאין בדבר טומאה לא גזרו גם על טומאתה.

יוצא דכיון שמטמאים את הכלי מטמאים גם בעלת הכתם וממילא דבר שאינו מקבל טומאה לא טמאו אותה. ולפי"ז אם מצאה באויר כיון שאינו מקבל טומאה י"ל שטהורה. אלא שיש לדון האם כתם באויר שסופו לנוח על דבר המקבל טומאה, וכן כתם שנמצא על דבר המקבל טומאה (כגון שהוא תלוי על הגוף) ועומד ליפול על דבר שאינו מקבל טומאה, דנים אותו לפי המקום שעתידי לנוח או לפי המקום שמצאוהו.

ב. קלוטה כמי שהונחה

תנן בשבת (ב:) פתח העני את ידו לפניו ותן תודך ידו של בעה"ב כו', חייב, ובעה"ב פטור. והקשו בגמ' (ד:) דאמאי חייב, והא בעיני עקירה והנחה מעל גבי מקום ד' על ד' ולכא, אמר רבה הא מני ר"ע וכו', דר"ע סבר קלוטה כמי שהונחה דמאי, ורבנן סברי לא אמרין קלוטה כמי שהונחה דמאי. ועיי"ש דשקול טורי ומסיק אלא רבי הוא דתניא זרק מרה"ר לרה"ר ורה"י באמצע רבי מחייב וחכמים פטורים. ופרש"י קלוטה - החפץ הואיל ונקלט באוירה של רה"ר כמי שהונחה בתוכו הוא ואע"ג דלא נח, ע"כ.

ובב"ק (ע:) איתא אמר רב פפא באומר לו זרוק גניבותיך לחצרי ותיקני לי גניבותיך, כמאן כר"ע דאמר קלוטה כמי שהונחה דמאי דאי כרבנן כיון דמטיא לחצר ביתו קנה לענין שבת לא מחייב עד דמטיא לארעא, באומר לא תיקני לי גניבותיך עד שתנור.

ותנן בגיטין (עט:) היתה עומדת על ראש הגג וזורקו לה (נט:) כיון שהגיע לאויר הגג הרי זו מגורשת, הוא מלמעלה והיא מלמטה וזורקו לה כיון שיצא מרשות הגג נמחק או נשף הרי זו מגורשת. והקשו בגמ' (והא מני ר"ע וכו') דר"ע סבר קלוטה כמי שהונחה דמאי, ורבנן סברי לא אמרין קלוטה כמי שהונחה דמאי. ועיי"ש דשקול טורי ומסיק אלא רבי הוא דתניא זרק מרה"ר לרה"ר ורה"י באמצע רבי מבחיב וחכמים פטורים. ופרש"י קלוטה - החפץ הואיל ונקלט באוירה של רה"ר כמי שהונחה בתוכו הוא ואע"ג דלא נח, ע"כ.

ובב"ק (ע:) איתא אמר רב פפא באומר לו זרוק גניבותיך לחצרי ותיקני לי גניבותיך, כמאן כר"ע דאמר קלוטה כמי שהונחה דמאי דאי כרבנן כיון דמטיא לחצר ביתו קנה לענין שבת לא מחייב עד דמטיא לארעא, באומר לא תיקני לי גניבותיך עד שתנור.

ותנן בגיטין (עט:) היתה עומדת על ראש הגג וזורקו לה (נט:) כיון שהגיע לאויר הגג הרי זו מגורשת, הוא מלמעלה והיא מלמטה וזורקו לה כיון שיצא מרשות הגג נמחק או נשף הרי זו מגורשת. והקשו בגמ' (והא מני ר"ע וכו') דר"ע סבר קלוטה כמי שהונחה דמאי, ורבנן סברי לא אמרין קלוטה כמי שהונחה דמאי. ועיי"ש דשקול טורי ומסיק אלא רבי הוא דתניא זרק מרה"ר לרה"ר ורה"י באמצע רבי מבחיב וחכמים פטורים. ופרש"י קלוטה - החפץ הואיל ונקלט באוירה של רה"ר כמי שהונחה בתוכו הוא ואע"ג דלא נח, ע"כ.

ועוד איתא בזבחים (צג:) תנן היה עומד חוץ לתנור ושרץ בתנור והושיט ידו לחלון ונטל את הלגין (כלי של מי חטאת) והעבירו ע"פ תנור, ר"ע מטמא וחכמים מטהרין, ובהא פליגי דר"ע סבר כמנוח דמי ורבנן סברי לאו כמנוח דמי, איתביה אביי כו', אלא אמר אביי דכ"ע לאו כמנוח דמי והכא בהא קמפליגי דר"ע סבר גזרינן שמא ניוח ורבנן סברי לא גזרינן, ומודה ר"ע בהזאה כיון דנפק נפק. ופרש"י אלא שאמרה בשיטת ר"ע רבו - דאמר כל הטומאות מטמאין מי חטאת העוברין על אוירו הלכך נטמאו המים משעברו על אויר הנדה והזאה לא הואי עד שנגעו המים בבשרה. חוץ לתנור - שהיה התנור סמוך לכותל וחלון בכותל ובו לגין והאדם עומד חוץ לתנור כלומר להלן מן התנור שהתנור מפסיק בינו לבין הכותל, ע"כ.

ג. לחומרא או אף לקולא

ויעוי' בתוס' ישנים (שבת טז: ד"ה דאמרין קלוטה) שכת' דלא אמרין קלוטה אלא להחמיר, דאי להקל נמי אמרו א"י זורק ד' אמות ברה"ר הכי שמטמא פ"י דכיון דאמרין קלוטה כמי שהונחה א"י מיד שיצא מיד הזורק אמרין כמי שהונחה ונמצא דמה שהולכת אח"כ אינו מצד הזורק אלא מעצמה, וא"י לכא כאן מעביר ד"א ברה"ר בבת א', עיי"ש.

אמנם התוס' (שבת ה: ד"ה בשלמא) כתיב שקלוטה לר"ע אע"ג דכמי שהונחה דמאי, בזורק ד"א ברה"ר חייב, ולא אמרין כמי שהונחה תוך ד"א ברה"ר. והרשב"א (שבת טז: ד"ה א) כתיב שכן דעת הרמב"ם בפה"מ (פרה פ"י מ"ה) דפירש הא דחבירי את הלגין (כלי של מי חטאת) משכחת לה דמאי חייב, ורבינו הגדול ז"ל תירץ דלא אמרו בו עזאי ור"ע אלא כשיש שם שינוי רשויות, אבל כשהכל ברשות א' לא אמרו. וכ"כ המאירי (שבת ד: ד"ה חז"ל). ומבואר דאמרין קלוטה בין לקולא ובין לחומרא. וכן מבואר בהלק"ט דלהלן.

ד. כמי שהונחה בקרקע או כמנוח באויר

והנה כתיב רש"י בגיטין (עט:) ד"ה קלוטה) קלוטה בתוך האויר כמי שהונחה לארץ. ומבואר דכמי שהונחה פירושו כאילו נח בקרקע. וכן מבואר בר"ח (שם ד"ה ואוקמה) שכת' שקלוטה באויר כמי שהונחה בקרקע דמאי. וכ"כ המרומי שדה (שבת ד:) לבאר דברי רש"י בשבת (שם). והאבני"ז (אוי"ח סי' רמ אות ט) כתיב שכן דעת הרמב"ם בפה"מ (פרה פ"י מ"ה) דפירש הא דחבירי את הלגין (כלי של מי חטאת) ע"פ התנור ר"ע מטמא, דר"ע לשיטתו אזיל דס"ל שקלוטה כמי שהנחה דמאי וכאילו הלגין בתוך התנור. וכ"כ הרע"ב (שם).

אלא דעיי"ש באבני"ז שכת' דלפי תוס' (שבת ד: ד"ה דאמרין) קלוטה הוי כמנוח במקומו באויר, והיינו ממש"כ שיש שקלוטה למעלה מ"י ונחשב קלוטה לפטור כיון שמעלה מ"י נחשב מקום פטור. מוכח שקלוטה נחשב באויר ולכן הקלו מעל י'. וכן נקט החו"א (אוי"ח סי' סג תוס' ד"ה אבל) אליבא דתוס'. ובספר החיים (גריש"ק סי' נה על סעי' ט) כתיב דקלוטה כמי שהונחה אין הכונה כאלו נח למטה בארץ ממש רק דמקום הזה של האויר נחשב כאלו היה דבר גוש וראוי לנוח עליו דבר ונחשב כמנוח במקום האויר שהוא שם, ע"כ. ובהלק"ט ודעמיה דלהלן מוכח דלא חשיב כמנוח באויר.

ה. אם הוי כנוגע

ועי' בתפארי"י (שם) שהטעם שהמשנה דלעיל נקטה פלוגתא דר"י ורבנן רק במי חטאת ולא בשרץ שהושיטו למעלה מתנור, מדלא מצינו פלוגתייהו דר"ע רק בדי' מקומות: א. בזורק מרשות לרשות. ב. בזרק לאשתו ט. ג. במי שאמר זורק גניבה לחצירי ותקנה לי חצירי. ד. בהושיט לגין של חטאת למעלה מתנור, ובכל הנך ד' דוכתא נקט לשון קלוטה כמנוח דמי. אבל לא נקט כנוגע דמי. ומשום דכל הנך א"צ נגיעה ממש דאפי' מפסיק שום דבר, כיון דהונח שם סגי בכל ענין כפי מה שהוא, א"י מה"ט נמי נקט פלוגתיי רק במי חטאת דסגי לגביי שיטמאו בשונוחו שם אף שלא נגעו, דאע"ג דמפסיק אויר לא עדיף מהפסק נייר שהוא הפסק ממש ואפי"ה טמא, דמקומו טהור בעיני ולכא. משא"כ בשרץ הרי אפי' נימא קלוט כמנוח דמי, עדיין לאו כנוגע דמי דהרי מפסיק אויר דלא גרע מנייר מפסיק וטהור, ע"כ. ומבואר דס"ל קלוטה כו' הוי כמנוח אבל לא הוי כנוגע ממש. ומההלק"ט ודעמיה דלהלן לא משמע הכי. ולפי דבריהם צ"ל דכיון שהשרץ בידו אינו חשיב כמנוח וכמו שנבאר להלן וכמ"ש המהרש"ם המובא נמי להלן.

ו. איך קיייל בקלוטה כמי שהונחה

ועי' ברמב"ם בפה"מ (פרה פ"י מ"ה) שכת' בהא דמי חטאת דאין הלי כר"ע. וכ"כ הרע"ב (שם). והטשו"ע (רוסי' שמו) פסקו דהעומד ברשות היחיד ומוציא לרה"ר דרך מקום פטור, חייב. וביאר הב"ח (אות א) דחייב משום דלא אמרין קלוטה כמי שהונחה דמאי. וכ"כ הפמ"ג (שם מ"ו סי' ב) והערוה"ש (אות ח). והמ"א (סי' שמו סי' קח) פסק ע"פ הרמב"ם (שבת פ"ג הסי') דהזורק מרה"י לרה"י ורה"ר באמצע, פטור. ופירושו המחצה"ש (שם) והערוה"ש (סי' שמו אות א) דפטור דלא אמרי' קלוטה כמי שהונחה.

וכן הוא ברמב"ם (גריש"ק פי"ה הי"ט) בענין זריקת גט. וביאר החו"י (סי' קנח) דס"ל הרמב"ם דקיי"ל כחכמים דלאו כהונחה דמי. אלא דעני' בבית שלמה (אוי"ח סי' כח ד"ה א) שכת' דאף לדענין שבת לא קיי"ל כר"ע דס"ל קלוטה כמי שהונחה היינו משום דבשבת בעינן הנחה ממש, משא"כ בעלמא. וכן נראה מדברי הפוסקים בסמוך דבעלמא אמרין קלוטה כמי שהונחה דמי.

פניני הלכה

האם ש"ץ יאמר ב' פעמים תיבת "אמת"

איתא במדרש (תנחומא קדושים ו) אמר רבי מני לא תהא ק"ש קלה בעינך מפני שיש בה רמי"ח תיבות כמנין אברים שבאדם, ומהם ברוך שם. אמר הקב"ה אם שמרת את שלי לקרות ק"ש כתקנה אני אשמור את שלך.

ובזהר חדש (רות דפו"י דף ע"ז) אמר רבי נחוראי בק"ש יש רמי"ח תיבות כמנין רמי"ח אברים של אדם, והקורא ק"ש כתיקונה כל איבר נוטל תיבה אחת לעצמו ומתפרא בו וכו'. והלא בק"ש אין שם אלא רמי"ח תיבות וכו', א"ל כך שמעתי מאבא דבקי"ש יש רמי"ח תיבות חסר תלת, למנין אבריו של אדם, מאי תקנתיה, תקינו דש"ץ חוזר שלשה תיבות אלו, ומאי נינהו ה' א-להיכם אמת.

וכתב הטור (סי' ס"א) דיש שנוהגין לומר תחילה א-ל מלך נאמן, ויש מוסיפין לומר אמן א-ל מלך נאמן, ונותנין טעם לדבריהם שקי"ש יש בה רמי"ח תיבות כמנין אבריו של אדם, אלא שכתב ספר ד', ומכוונים להשלים באלו ארבע. ורמ"ה חשב דמי שעונה אחר ברכת עצמו הוי טעות ונקרא בור והוי הפסקה, וכ"ש המפסיק בא-ל מלך נאמן. עכתי"ד ע"ש. ונ"ע עיי"ש בב"י (שם) דכתב להעיר דאין חסרים אלא ג' תיבות. ובב"ח (שם) כתב ליישב דס"ל דלעולם ועד חד תיבה היא דלעולם ועד פ"י לעולמים ע"ש.

וכתב הב"י דאע"ג דהרמ"ה סתר מנהג זה משום דליתא במתניי ולא בגמ', מ"מ נראה שמנהג קדמון היה, אלא שאח"כ בטלוהו כדי שלא להפסיק בין הבורח בעמו ישראל לשמע, ותקנו במקומו שיחזור השי"ע ה' א-להיכם אמת, דהכי איתא בתיקונים תיקוני ה' ואיהי כיללא מדי' פרשיין דק"ש דאינון רמי"ח עם א-ל מלך נאמן, ובגין דלא עבדין הפסקה תיקוני לאחזרה שליחא דציבורא ה' א-להיכם אמת ע"כ. וכן נהגו בני ספרד שלא לומר א-ל מלך נאמן, ולהשלים הג' תיבות חוזר השי"ע ה' א-להיכם אמת, שבתחילה מסיים פרשת ציצית ואומר אמת, וחוזר ואומר בקול רם ה' א-להיכם אמת וכו'. ויש דמקשין דהא מדברי הגמ' (ברכות ד:) מבואר דאין לומר אמת תרי זמנין אפי' לשליח ציבור, ה"ל דשאני התם שהיה מזכיר ב' פעמים אמת בלא הפסק, אבל הכא שחוזר ואומר ה' א-להיכם אמת שפיר דמי. עכתי"ד.

וכ"כ לדינא בטשו"ע (סי' ס"א סי' ט) - בקי"ש יש רמי"ח תיבות, וכדי להשלים רמי"ח כנגד אבריו של אדם מסיים שי"ע ה' א-להיכם אמת, וחוזר ואומר בקול רם ה' א-להיכם אמת. עכ"ל. וצ"ב דהלא אם חוזר ב' פעמים תיבת אמת נמצא דאית ליה רמי"ח תיבות.

ובשו"ת מהרלב"ח כתב (סי' ע"ג) דיש שנוהגים משמלימיה קיי"ש ואומרים תיבת אמת בלחש, ואח"כ אומרים ה' א-להיכם אמת, ונראה שזה המנהג היפה. ויש שנוהגים משמלימיה קיי"ש ואינם אומרים תיבת אמת אלא חוזרים ה' א-להיכם אמת. ולפי המנהג האחרון, תיבת אמת היא מן המנין, ואינם חסרים אלא ב' תיבות, כי גם הציבור אמרו אמת, ולכן חוזר השי"ע ה' א-להיכם להשלים החסרון, ובין הוא ובין הציבור יש רמי"ח תיבות. ולפי המנהג הראשון נראה שאמת אינו מן המנין כשאומרים אותו בפעם הראשון הן השי"ע והן הציבור, ואינם אומרים אותו אלא כדי שלא להפסיק בין ויאמר לאמת, ולכולם יש רמי"ח תיבות, אמנם בפנים השניה הוא מהמנין כיון שכבר אמרו אותו. וכן נראה מלשון המדרש שאמר כדי להשלים לכל הקהל רמי"ח תיבות וכדי שלא יפסיק לאמת.

וכיוצא"ב מצינו בשו"ת מהר"ם אלשקר (סי' י"ח) דכתב מדברי המדרש משמע בהדיא דצריך לחתום באמת ולחזור ולומר ה' א-להיכם אמת, ואע"פ דאמת היא מברכות ק"ש ולא מקי"ש, מ"מ חשיבנן ליה כאילו היא מקי"ש גופה כיון שאינו יכול להפסיק בין א-להיכם לאמת, ולפיכך ש"ע אומרה שני פעמים האי למטבע הברכה והאחרת לתשלום רמ"ח. וכן מבואר בטור הזוהר דחותם במילת אמת וחוזר ואומר ה' א-להיכם אמת.

ועי' בשו"ת הרדב"ז (ח"ד אלף קכ"ז - הישנות סי' נ"ה) דכתב דלימדי לחזנים שיאמרו תיבת אמת הראשון בלחש שלא להפסיק בין א-להיכם לאמת, ולא בקול רם כדי שלא יחשבו העולם שמותר לכפול המילה, כי לא כל העולם יבינו הטעם.

